

geçti. Fakat İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nden birkaç kişiyi kabineye almasına rağmen bu partinin müdahalelerini önleyemedi. Otuzbir Mart Vak'ası'nı bastırmakla gururlanan küçük subayların taşkınlıkları had safhaya ulaştı. Bütçeyi ve diğer kanunları meclisten geçiremeyen Hüseyin Hilmi Paşa yedi ay yirmi dört gün sonra istifa etmek zorunda kaldı (28 Aralık 1909). Yerine getirilen Roma Sefiri İbrâhim Hakkı Bey (Paşa) görevine başlayınca ya kadar (12 Ocak 1910) vekâleten vazifesine devam etti.

Sadâreti sırasında tayin edildiği (14 Kasım 1909) Âyan Meclisi âzâlığına devam eden Hüseyin Hilmi Paşa Avrupa seyahatine çıktı. Bu seyahati sırasında Rusya'ya da gitti, 15 Nisan 1910'da Kazan'ı ziyaret etti. Burada N. İvonoviç, Aşmirin, F. Katanov gibi tanınmış Türkologlar'la görüştü, şehrin önemli yerlerini dolaştı. Üç günlük Kazan seyahati Rus ve Tatar basınında geniş şekilde yer aldığı gibi küçük bir risâle olarak da Kazan'da yayımlandı ("Turétskiy sled v arhivah Tatarstana", *Gasırlar Avazı*, I/2 [Kazan 1998], s. 165-177). Birkaç yıl Âyan Meclisi Maliye Encümeni başkanlığı yapan Hüseyin Hilmi Paşa, malî işlerin düzeltilmesinde ve israfın önlenmesinde önemli rol oynadı. Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından kurulan (22 Temmuz 1912) "Büyük Kabine"de Adliye nâzırı olarak görev aldı. Bu kabine görünüşte tarafsız olmakla birlikte hükümet üyelerinin çoğunluğu muhalefete mütemayil kimselerdi. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa'nın da yardımıyla ekseriyeti İttihatçılar'dan oluşan Meclis-i Meb'ûsan'ı dağıttı. Hüseyin Hilmi Paşa hükümet içinde en etkili kişi olarak görülüyordu. Bu sebeple hükümetin hatalarından da o sorumlu tutuluyordu. İttihatçılar meclisin feshinden dolayı kendisini suçluyorlardı. Paşa ise yaptıklarından pişmanlık duymuyor ve şikâyet edenleri ikna etmeye çalışıyordu. Fakat Rumeli'de birbiri arkasına gelişen olayların Balkan Savaşı'na yol açması (8 Ekim 1912) karşısında hükümette kalmanın uygun olmayacağını anladı. Viyana sefirliğine tayin edilerek İstanbul'dan ayrıldı (28 Ekim 1912).

Hüseyin Hilmi Paşa diploması konusunda hiçbir bilgi ve tecrübeye sahip değildi. Avrupa konusundaki bilgileri de birkaç yıl önceki beş altı aylık seyahatinden ve günlük gazetelerden topladığı bilgilerden ibaretti. Mülkiyede gösterdiği başarıyı diplomaside gösteremedi. Tekrar İttihatçılar'la arasını düzelterken paşa onların sa-

vaş taraftarı politikalarına destek verdi. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı sefâretlerinin ilgasına kadar Viyana sefirliği görevini sürdürdü. Mütareke'den sonra İstanbul'a dönmeyerek Viyana civarında kiraladığı bir köşkte ailesiyle birlikte oturmaya devam etti. 3 Nisan 1923'te burada vefat etti, naaşı İstanbul'a getirilerek Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı hazîresine defnedildi.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadâretine kadar geçen otuz beş yıllık memuriyet hayatı genel olarak başarılı geçmiştir. Kaynaklarda kendisinden dürüst, gayretli ve aydın bir kişi olarak söz edilir. Bulunduğu görevlerde yenilik yapmakla ün kazanmıştır. Fakat aynı başarıyı sadârette gösteremediği ve İstanbul'a gelir gelmez hiçbir görevde bulunmadan sadârete getirilmesinin başarısızlığında büyük rol oynadığı belirtilir. En ayrıntılı işlerle dahi bizzat kendisi uğraştığı için muarızları tarafından hâlâ mektupçuluğu bırakamamakla itham edilmiştir. Ancak II. Abdülhamid'in güvenini kazandığı gibi Sultan Reşad'ın da takdir ettiği bir sadrazam olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl*, nr. 25, s. 175-176; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, İstanbul 1346, s. 180; Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 215-216; Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1940-42, I-III, tür.yer.; Hüseyin Cahit Yalçın, *Talat Paşa*, İstanbul 1943, s. 8, 36; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 519-520; a.mlf., *31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1961, bk. İndeks; Ali Fuat Türkoglu, *Görüp İştiklâkleri*, Ankara 1951, s. 12-26, 38-56, 63-64; Ali Cevad, *II. Meşrutîyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Ankara 1960, s. 32-38-39, 42-44; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, XI, 1654-1673; Birol Emil, *Mizancı Murat Bey Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1979, s. 217, 222, 689; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s. 61; Hüseyin Kâzım Kadri, *Balkanlar'dan Hicaz'a İmparatorluğun Tasfiyesi* (nşr. Kudret Büyükoçkun), İstanbul 1992, s. 21, 35, 67-68, 84-85; Zekeriyâ Türkmen, *Osmanlı Meşrutîyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İstanbul 1993, s. 27; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, I-II, bk. İndeks; Abdurrahman Şeref, "Viyana Sefir-i Sâbıkı Hüseyin Hilmi Paşa", *TOEM*, VIII-XI/49-62 (1335-1337), s. 63-74; Mehmed Cavid, "Meşrutîyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanin*, İstanbul 3.VIII.1943; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında II. Meşrutîyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *TTK Belleten*, XX/77 (1956), s. 103-174; Hans-Jürgen Kornrumpf, "Hüseyin Hilmi Pascha, Anmerkungen zu seiner Biographie", *WZKM*, LXXVI (1986), s. 193-198; Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osm.Ar.*, IX (1989), s. 77-99; "Hüseyin Hilmi Paşa", *TA*, XIX, 418-419; Feroz Ahmad, "Husayn Hilmi Pasha", *EP* (İng.), III, 624.

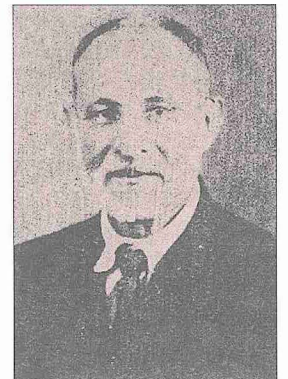

MAHİR AYDIN

HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN YASAR (1869-1939)

Amasya Tarihi adlı
eseriyle tanınan araştırmacı
ve ilim adamı.

Kasım 1869'da Amasya'da Çeribaşı mahallesinde doğdu. Abdizâde Hacı Mehmed Ağa'nın oğludur. İlk öğrenimine 1879'da mahalledeki Balcı Mektebi'nde başlayıp Kur'an'ı ezberledikten sonra 1883'te girdiği Mekteb-i Rüşdiyye'yi 1887'de bitirdi. *Amasya Tarihi*'nde (I, 334-340) yer alan otobiyografiyesine göre rüşdiyede okurken aynı zamanda Fars dili ve edebiyatıyla ilgili özel dersler almış, Abdülatif Efendi Kütüphanesi'ndeki birçok kitabı inceleme fırsatı bularak bilgisini geliştirmeye çalışmış, Amasya tarihine dair ilk bilgileri de bu sırada toplamaya başlamıştır. 1889'da tahsilini ilerletmek için İstanbul'a giderek Kalenderhâne Medresesi'nde ikamet etti; aynı zamanda Tokadizâde Ahmed Nûreddin Efendi'ye mülâzım oldu. Kendi ifadesine göre tatillerde bütün İstanbul kütüphanelerini dolaşarak bilgi toplamaya gayret etti. 1894'te Girit'e, 1895'te Şam'a, oradan da Hicaz'a gitti; Hanya ve Şam'daki kütüphanelerde çalıştı; daha sonra İstanbul'a döndü ve ardından Amasya, Vezirköprü, Ladik, Çorum, Merzifon, Bursa ve Selânik'te malzeme toplamayı sürdürdü. Biyografisinde adlarını verdiği hocalardan on yıl süre ile ders okuduktan sonra nihayet 1899'da Ahmed Nûreddin Efendi'den icâzetnâme aldı. Bundan biraz önce de 1898'de ferâiz okuduğu hocası Kismet-i Askeriyye Mahkemesi mukayyidi Perşembeli Ahmed Remzi Efendi'nin muavinliğine getirilmişti. Bu memuriyetini İstanbul ve civarındaki mehakim-i şer'iyye sicillerini incelemek için bir fırsat olarak değerlendirdi ve Amasya ricâline ait bunlardan bilgi topladı. 1901'de Şeyhülislâm Mehmed Cemâleddin

Hüseyin
Hüsameddin
Yasar

Efendi'nin takdirine mazhar olarak sur-re-i hümayun niyâbet-i şer'iyesine tayin edildi. Bu görevde iken ikinci defa Şam ve Hicaz'ı görmeye fırsatı buldu. Dönüşünde Vezirköprü nâibliğine getirildi ve fiilen 1903 Martında göreve başladı. 1905 Ekiminde Osmancık'a, ardından Niksar'a ve 1911'de de Refahiye'ye gönderildi. Son memuriyeti Evkaf Nezâreti kuyûd-ı kadîme mütercimliğidir.

İlim hayatına daha çocuk yaşta Amasya meşhurlarının hayatını araştırmak ve Asrî mahlasıyla manzumeler yazmakla başlayan Hüseyin Hüsâmeddin daha sonra bütün çalışmalarını Türk dili ve tarihi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ayrıca Târîh-i Osmânî Encümeni'nin kuruluşundan itibaren üyesiydi. 10 Şubat 1939 tarihinde Şişli'deki evinde vefat etti ve Feriköy Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Hüseyin Hüsâmeddin'in İstanbul, Selânik, Hanya, Şam, Hicaz, Amasya, Bursa gibi çeşitli şehirlerde arayıp bulduğu el yazmaları, mahkeme sicilleri, vakfiyeler, kitâbeler, mezar taşları gibi ilk kaynaklara başvurarak hazırladığı eserleri büyük değer taşımaktadır. Ancak başvurduğu kaynakları çoğunlukla göstermemiş olması ve bazı konularda aşırı etimolojik benzetmelere kalkışması yazdıklarının ilmi değeri hakkında tereddütlere sebep olmuştur. Buna rağmen yerli ve yabancı birçok tarihçi onun başeseri olan *Amasya Tarihi*'nin değerini takdir etmiştir. Eserin bazı konularda gerçek bir hazine olduğunu söyleyen Franz Babinger, hiç olmazsa kısmen Batı dillerinden birine çevrilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Hüseyin Hüsâmeddin'in en belirgin özelliği, aldığı kuvvetli İslâm kültür ve terbiyesine rağmen "koyu bir Türkçü" oluşudur. Hayatının gayesini "Türk tarihini ve dilini araştırmak" olarak göstermesi, devşirmeler hakkında çok ağır hükümler vermesi, "dilde Türkçülük" cereyanının içinde yer alması gibi hususlar onun bu yönünü açıkça göstermektedir.

Eserleri. 1. Amasya Tarihi*. Aslında on iki cilt olup İstanbul'da 1912-1928 yılları arasında ancak dört cildi basılabilen eser müellifin en önemli çalışmasıdır. Amasya Belediyesi tarafından 1979 yılında satın alınan kitabın V. cildi kayıptır; yazma halindeki VI-XII. ciltleri ise emanet olarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin basılan ciltlerindeki bazı hatalar Amasya müftüsü Sabri Yetkin tarafından düzeltilmiş olup bu nüsha Ankara'da Kâmil Şahin'in özel kütüphanesinde. 2. *Evkâf-ı Hümayun Nezâ-*

*reti'nin Târihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzâ-
rın Terâcim-i Ahvâlî* (İstanbul 1335). İb-
nülemin Mahmud Kemal ile birlikte ka-
leme aldıkları eserin tarihçe kısmı Hüse-
yin Hüsâmeddin'e aittir. Eser Nazif Öztürk
tarafından sadeleştirilmek suretiyle ya-
yınlanmıştır (VD, XV-XIX [1982-1985]). 3. *Temel*. "Türk dilinde harflerin vaziyetle-
riyle mânalarını, kelimelerin teşkilâtıyla
iştikaklarını keşf ve ispat eden temel"
başlığını taşıyan bu eserin ancak birinci
cüzü yayımlanabilmiştir (İstanbul 1926). 4. *Paşa Armağanı*. Paşa kelimesinin
Türkçe olduğunu göstermek amacıyla
kaleme alıp Mustafa Kemal Paşa'ya ithaf
ettiği eserin bizzat müellifin el yazısıyla
olan nüshası Amasya'da Hüseyin Menç'in
özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

Hüseyin Hüsâmeddin'in Osmanlı döne-
mindeki nişancılarının hayatını incelediği
*Nişancılar Durağı ve Osmanlı Meşâ-
hîri, Türk Takvimi, Divân-ı Vezâret,
Türk Fiilleri, Türk İsimleri, Kitâbü't-
tasrîf: Temel Külliyyatından Fiiller
Hakkında Mülâhazât-ı Sarfiyye, Türk
Sıfatları: Türk Çavları* adlı eserleriyle
*et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-lugati't-Tür-
kiyye* çevirisi henüz yayımlanmamış.
Türk Emniyet Teşkilâtı Tarihi adlı eseri
ise kaybolmuştur. Ayrıca *Târîh-i Osmâ-
nî Encümeni Mecmuası* ve *Türk Tari-
hi Encümeni Mecmuası*'nda, *İkdam*
ve *Türk Yurdu* gibi bazı gazete ve mec-
mualarda dil ve tarih konularında mak-
aleleri yayımlanmıştır. Bunlar arasında
"Koca Mehmed Paşa", "Alâeddin Bey",
"Sultan Altunbaş", "Molla Fenârî", "Orhan
Bey'in Vakfiyesi" adlı makaleleri özellikle
zikredilebilir (Sarcaoğlu, XIV [1994], s. 46).

BİBLİYOGRAFYA :

Amasya Tarihi, I, 334-340; İsmail Hakkı
Uzunçarşılı, "İbrahim Ethem Paşa Ailesi ve H.
Edhem", *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, I, Ankara
1948; F. Babinger, *Aufsatz und Abhandlungen
zur Geschichte Südosteuropas und der Levan-
te*, München 1962, I, 132; Hilmi Ziya Ülken, *Tür-
kiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966,
II, 649, 656; Albayrak, *Osmanlı Ülemâsı*, II, 126;
Mükrimin Halil Yınanç, "Bir Erzurum Tarihçisi",
İş Dergisi, sy. 28 (1941); Ahmet Kuşat, "Türk
Tarihi ile İlgili Makaleler Bibliyografyası", TV,
sy. 3 (1961), s. 478; Nazmi Çağan, "Bir Tarihçi-
nin Yıldönümü Hüsâmeddin Yasar", *Dünya
Gazetesi*, İstanbul 29.VII.1964, s. 3; Turgut Ak-
pınar, "Amasya Tarihi Yazarı Hüseyin Hüsa-
meddin ve Bilinmeyen Eserleri", *Bibliyografya:
Kitap Haberleri Bülteni*, I/3, İstanbul 1972, s.
163-168; a.m.f., "Az Tanınan Büyük Bir Milli-
yetçi: Hüseyin Hüsâmeddin Yasar", *Hayat Ta-
rih Mecmuası*, XV/8, İstanbul 1975, s. 24-26;
Fikret Sarcaoğlu, "Üç Amasya Tarihçisi ve Eser-
leri", *TED*, XIV (1994), s. 42-46, 48-49.

TURGUT AKPINAR

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

(1849-1912)

Osmanlı şeyhülislâmı.

İstanbul'da doğdu. Diyarbakırlı Molla
Çelebi ahfadından Mehmed Hamdi Efen-
di'nin torunu, Erzurumlu İbrâhim Rüş-
dü Efendi'nin oğludur. Çelebizâde unvanı
Molla Çelebi'den gelmektedir. Dâvud Pa-
şa Rüşdiyesi'ne devam etti. Babası Rüşdü
Efendi'nin Gelibolu nâibliğine tayin edil-
mesi üzerine oraya gitti. Bir yandan Geli-
bolu Rüşdiyesi'nde okurken bir yandan
da Osman Efendi'den ders gördü. Daha
sonra İstanbul'a giderek Dârülmaârif'-
te yazı hocası hattat Mehmed Hulûsi ve
damadı hüsn-i hat hocası Mehmed Şev-
ki Efendi'den hat meşketti. Ayrıca Fâtih
dersiâmlarından Ahıskalı Mehmed Efen-
di'nin derslerine devam etti, Mehmed Sâ-
bit Efendi'den ferâiz okudu. Tahsilini ta-
mamlayarak bu hocadan icâzet aldı.

1280'de (1863) mülâzemetle İstan-
bul Bab Mahkemesi'ne giren Hüsnü Efen-
di, 1290'da (1873) hâsılât-ı şer'iyeden
kendisi de hisse almak üzere bu mahke-
menin vekâyi' kâtibi muavinliğine, 1294'-
te (1877) sadreyn (Rumeli ve Anadolu ka-
zaskerliği) müsteşar muavinliğine tayin
edildi. Aynı yılın recebinde (temmuz) ib-
tidâ-i hâric, 1296'da (1879) hareket-i hâ-
ric, bir yıl sonra mûsile-i Sahn, 1298'de
(1881) hareket-i altmışlı derecelerine nâil
oldu. 1299'da (1882) Vergi Emaneti İda-
re Meclisi âzâlığına nakledildi. 1300'de

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin arazi ihtilâfıyla ilgili bir fetvası
(İlmîyye Salnâmesi, s. 625)

